

EL SENTIMENT DE LA NATURALESA SEGONS
ÉLISEE RECLUS

Jaume Llanes i Bordes

Allà on el sòl ha enlletgit, allà on tota la poesia ha desaparegut del paisatge, les imaginacions s'apaguen, els esperits s'empobreixen, la rutina i el servilisme s'apoderen de les ànimes i les disposen a la malaptesa i a la mort.

E. Reclus

Durant el segle XVIII, a Europa, es desenvolupa una interpretació de la naturalesa que trenca profundament amb les concepcions que l'havien precedit: els escenaris naturals improductius i, d'una manera molt especial, les altes regions muntanyoses, entren de ple en l'horitzó de la mirada humana i es converteixen en un àmbit privilegiat d'estudi, d'admiració i d'acció quan fins aleshores havien estat objecte de menyspreu o de temor. La bellesa natural que es reconeixia a Occident¹ des de l'edat antiga estava circumscrita al

---

¹ Aquesta precisió no és en absolut accidental perquè a Xina, a partir del segle V dC, es desenvolupa un estil pictòric i poètic que se centra en els escenaris naturals com les muntanyes, els boscos, els rius o les

paisatge humanitzat dels entorns agraris i les zones pastorals². Des dels grecs fins a l'època moderna, les principals teories filosòfiques interpretaven l'ordre del Cosmos com a resultat d'un principi de caràcter diví³, però l'àmbit terrestre no humanitzat hi ocupava un lloc més aviat secundari i només interessava en la mesura que proveïa dels recursos naturals que eren útils per a l'ésser humà: caça, pesca, minerals, etc. Durant aquest llarg procés històric es va abandonar progressivament el mite com a forma d'explicació de la realitat, però fins a principi del segle XVIII encara van persistir algunes interpretacions mítiques: la sacralització d'alguns espais naturals i la creença en éssers extraordinaris que habitaven en els àmbits més remots i salvatges de la Terra⁴. El cristianisme no només va encaixar en aquest marc general d'interpretació, sinó que el va assimilar i el va consolidar durant segles.

No és fins a mitjan segle XVIII que se substitueixen definitivament les descripcions fabuloses per l'estudi científic de la naturalesa⁵: s'emprenen recerques físiques per determinar l'altitud dels llocs, s'exploren indrets de

---

cascades. Malgrat el caràcter sagrat de la naturalesa representada, té un protagonisme sense parió a occident en la mateixa època i, fins i tot, en les posteriors.

² “La Terra, la natura, és feta per a l'home: només és bella quan està habitada. Hi fan falta fonts, arbres fruiters, caça i bestiar a les pastures. L'alta muntanya, quan hom aixeca els ulls cap a ella, no representa res de tot això, només hi ha ruïnes, deserts horribles, esfondraments, decadència, que fan que hom vulgui fugir-ne de seguit” (JEAN-PAUL GRAO, *Les Pyrénées, des lumières au romantisme*, Monthelios, Pau: 2011, pàg. 5).

³ Malgrat les marcades diferències entre les grans teories filosòfiques, la idea d'un principi diví en el cosmos és present, en major o menor grau, en Plató, en Aristòtil, en l'estoïcisme, en el neoplatonisme, en l'ampli espectre de la filosofia medieval, el racionalisme de l'època moderna i, fins i tot, en els filòsofs més importants de la Il·lustració. S'ha d'excloure la línia filosòfica materialista que, partint de Leucip i Demòcrit, es desenvolupa en Epicur i la seva escola i té continuïtat, ja en el món romà, en Lucreci, però això no significa que en ella hi aparegui un tractament diferenciat de la naturalesa salvatge. La recuperació de l'atomisme grec a partir del Renaixement no sempre es produeix en un marc estrictament materialista.

⁴ A principi del segle XVIII, el professor i metge suís J. J. Scheuchzer portava els seus alumnes d'excursió als Alps per aprendre geografia, botànica, geologia, i afirmava que “Els Alps són com un museu de les meravelles de la naturalesa”, (GEORGES SONNIER, *La montaña y el hombre*, Ed. RM, Barcelona: 1977, pàg. 60). Amb tot, encara creia que en les zones més inaccessibles de les muntanyes hi habitaven dracs i altres éssers extraordinaris.

⁵ El naturalista més destacat del segle XVIII és Georges Louis Leclerc, comte de Buffon que, el 1749, enceta la publicació de la seva monumental obra *Histoire naturelle*, de la qual apareixeran 36 volums fins a la seva mort el 1789. El seu treball seria incompreensible sense una visió de la naturalesa desproveïda de la pàtina del sagrat. A França, l'obra mencionada va rivalitzar en popularitat amb la mateixa Encyclopédie.

difícil accés com les glaceres dels Alps, s'estudien els fenòmens meteorològics, es cataloguen minuciosament les plantes, els minerals, s'observen els animals en el seu hàbitat, es llancen hipòtesis sobre la formació de la Terra i, fins i tot, es fa atenció a l'organització social i als costums d'altres civilitzacions i de les societats recloses en les altes valls muntanyenques. Paral·lelament, alguns pintors i escriptors situen el paisatge natural en un lloc destacat de les seves obres⁶. Però el més significatiu d'aquest fenomen és la manera com és capaç de generar comportaments insòlits fins aleshores: la gent es desplaça, en el seu temps d'oci, al camp i, sobretot, cap a espais més feréstecs com les costes, les regions boscoses i les valls alpines o pirinenques. Primer són els rics que fan períodes de sojorn a prop del mar i en la muntanya, en part per motius de salut física i psíquica (banys d'aigua salada, balnearis), però també moguts pels valors lligats a la nova sensibilitat que es desvetlla⁷. Posteriorment, gràcies a la revolució que s'opera en els mitjans de transport, també les classes populars accedeixen a la natura i es generalitza el turisme, el gust per l'aventura i l'alpinisme, que durant un temps havien estat reservats per a les elits socials. A mitjan segle XIX ens trobem davant d'un espectacle que avui ens resulta ben familiar: una mena de pelegrinatge de les multituds cap als indrets naturals més destacats per estudiar-los, per admirar-los, per cercar-hi tranquil·litat,

---

⁶ La pintura s'anticipa a la literatura en convertir el paisatge natural en un tema central d'algunes de les seves obres. Al segle XVII, alguns pintors neerlandesos com Allaert van Everdingen i Jacob van Ruysdael pinten alguns quadres amb cascades, boscos i muntanyes, i una escassa presència d'elements humanitzats, però són casos aïllats d'un fenomen que no es generalitzarà fins al romanticisme. En l'àmbit literari, hem d'esperar fins a ben entrat el segle XVIII per trobar un cas tan paradigmàtic com el d'Albert de Haller, que en la seva obra *Die Alpen* (1732), dedicada a la gran serralada europea, ja ofereix efusions verbals com aquesta: "Tot aquest conjunt té quelcom de commovedor, de magnífic i de majestuós: hom se'n recorda amb un secret encant i contínuament experimenta la temptació de tornar-hi" (cf. GEORGES SONNIER, *Op. cit.*, pàg. 61).

⁷ "Durant els anys 1760-1770 és quan s'estenen els viatges pels massissos muntanyosos. Una elit acomodada valora l'espai de muntanya com un terreny d'oci o de recerca. El relat de viatge esdevé un gènere literari. (...) Aquelles estacions termals tan reputades, en les quals els metges i els químics estudien els beneficis de l'aigua, permeten a l'aristocràcia, desamparada enfront dels sotracs polítics i socials, trobar en aquestes exploracions i recerques el mitjà de provar la seva utilitat i excel·lència." (JEAN-PAUL GRAO, *Op. cit.*, pàg. 124).

inspiració artística i espiritual i, fins i tot, per convertir-los en un centre d'activitat humana.

I la filosofia, quin paper té en aquest context cultural? Sens dubte, constitueix una de les causes principals de l'aparició del que es pot considerar ben bé com un nou paradigma de la naturalesa, sobretot per l'aportació de dues figures cabdals: els suïssos Jean Jacques Rousseau i Horace-Bénédict de Saussure. Ambdós són filòsofs, naturalistes, brillants escriptors i exploradors actius del medi natural⁸. La influència creuada d'aquests autors té repercussions immediates i de gran abast en tots els àmbits de la cultura. Rousseau eleva el sentiment fins a la mateixa alçada que la raó en l'àmbit del coneixement i de l'existència, en les relacions afectives i en la relació entre l'ésser humà i la naturalesa. Sobre aquest fonament aixeca un complex edifici teòric que és capaç de canviar el curs de la història europea: principal font d'inspiració de la revolució francesa, influència decisiva en Goethe i tot seguit en el romanticisme, obertura d'un nou eix en la reflexió i en la pràctica pedagògica i, fins i tot, referent principal d'alguns corrents de pensament mediambiental que desperten amb força al segle XIX. Saussure explora les muntanyes amb una mentalitat original, ja que al seu afany científic naturalista inspirat en Buffon hi afegeix una passió –en bona part, alimentada per la lectura de Rousseau– que l'impulsa cap a un objectiu que no havia estat mai cobejat pels humans: els cims de les muntanyes. Amb la seva ascensió de 1787 al Mont Blanc⁹ (la tercera absoluta), el sostre d'Europa occidental (4810 m), posa la primera pedra d'un moviment que no trigarà gaire a escampar-se per tot el món: l'alpinisme. És molt remarcable, també, la seva contribució a la

---

⁸ Si bé Rousseau supera clarament Saussure com a filòsof i escriptor, no s'ha d'oblidar que aquest és molt superior que aquell com a naturalista i explorador del medi natural.

⁹ Un any abans, aquest cim havia estat coronat per primera vegada per Michel Paccard i Jacques Balmat, un equip esperonat i finançat pel mateix Saussure, que des del 1760 ja havia anunciat que donaria una recompensa al primer que assolís el sostre dels Alps. La carrera alpinística de Saussure no es limita a aquesta ascensió, sinó que inclou una multitud de viatges d'exploració i diverses ascensions als Alps i altres serralades al llarg de la seva vida.

geografia moderna: Alexander von Humboldt el tenia com el model científic per a les seves exploracions.

Malauradament, amb el temps es produeix un fort distanciament filosòfic d'aquesta qüestió fins a relegar-la gairebé a l'oblit. Fixem-nos com altres empreses intel·lectuals de l'època moderna han estat estudiades amb escreix des de la filosofia, com és el cas de la revolució científica, la revolució industrial i la revolució política burgesa. ¿Com pot ser, doncs, que l'adveniment d'una concepció que posa en primer pla emocional, intel·lectual, artístic, social i vital una realitat fins aleshores menystinguda o oblidada hagi pogut passar tan desapercebut per a la reflexió teòrica¹⁰?

Si alguns elements d'una interpretació sorgida en el passat perviuen amb força fins als nostres dies, no és necessari buscar-ne les causes i els perquè per tal de fer llum sobre el nostre present? Són comprensibles les formes actuals i més complexes de relació amb la naturalesa sense remoure a fons el substrat sobre el qual s'aixequen? Quines són les raons profundes que provoquen que un conjunt determinat d'idees, valors i sentiments hagin arrelat tan profundament en la nostra visió del món? Com es pot conciliar l'existència d'una passió tan intensa per la naturalesa en un ésser que s'ha llançat voluptuosament cap a un procés irreversible de desnaturalització del seu horitzó vital? Sens dubte, són qüestions dignes de ser pensades.

---

¹⁰ En va buscarem algun paràgraf dedicat a aquesta temàtica en les més prestigioses obres d'història de la filosofia. Fins i tot en estudis de caire més general sobre història de la cultura no s'hi troba pràcticament cap menció a la qüestió (cf. per exemple: PETER WATSON, *Ideas. Historia intelectual de la humanidad*, Ed. Crítica, Barcelona: 2008). Per contra, des de perspectives més específiques, hi ha treballs veritablement interessants. Des de l'àmbit de l'estètica: RAFFAELE MILANI, *El arte del paisaje*, Biblioteca Nueva, Madrid: 2007; des d'un prisma historicocultural focalitzat en la descoberta del Pirineu: JEAN-PAUL GRAO, *Op. cit.*; dins del camp de la geografia és molt meritori l'estudi, realitzat a casa nostra, sobre la història de la representació del paisatge de Montserrat: FRANCESC ROMA: *El paradís indicible. La representació de Montserrat a l'edat moderna* (<http://francescroma.net/petjades/sites/default/files/paradis.pdf>); des d'un vessant més alpinístic, però amb un sòlid aparell cultural, hi ha dues obres imprescindibles: EDUARDO MARTÍNEZ PISÓN, SABASTIÁN ÁLVARO, *El sentimiento de la montaña*, Desnivel Eds., Madrid: 2002 i GEORGES SONNIER, *Op. cit.* Una menció a part mereixen les següents obres d'història del pirineisme de HENRI BERARDI: *Cent ans aux Pyrénées*, Monthelios, 2 vols., Pau: 2011; *Le Sommet des Pyrénées*, 3 vols., MontHelios, Pau: 2008-2009.

La pregunta d'Élisée Reclus sobre el sentiment modern de la naturalesa

El 1866, a *La revue de Deux mondes*, apareix un article titulat “Du sentiment de la nature dans les sociétés modernes”¹¹. El seu autor és el geògraf i anarquista Élisée Reclus (1830-1905), que s’ha format acadèmicament a Alemanya amb Karl Ritter¹², ha trepitjat a fons el Pirineu per preparar guies turístiques d’aquesta serralada (les prestigioses Guides Joanne de les Éditions Hachette) i ha viatjat a fons per Europa i Amèrica. Dotat d’un gran talent per a l’observació, la reflexió i l’escriptura, observa un fenomen social -del qual ell també se sent partícip- que li crida poderosament l’atenció: la gran aflluència de persones a la natura i, en especial, a les regions muntanyoses.

“Els viatgers s’escampen en eixams per totes les contrades amb un accés fàcil, remarcables per la bellesa dels seus indrets i l’encant del seu clima. Legions de pintors, dibuixants, fotògrafs recorren el món des de les ribes del Iang-Tsé-Kiang fins a les de l’Amazones.”¹³

---

¹¹ ÉLISEE RECLUS, *Du sentiment de la nature dans les sociétés modernes*, Editions Gascogne, Orthez: 2005, pàg. 15. A partir d’ara: SNSM. Aquest escrit és només un petit fragment de la immensa producció de l’autor, però no per això s’ha de considerar un escrit menor. GARY S. DUNBAR en diu el següent: “E. Reclus ha estat segurament el geògraf més prolífic que ha existit. Malgrat tot, és la *qualitat* de la seva obra allò que impressiona més, i no pas simplement la quantitat. (...) Fins i tot encara trobo més interessants que no pas les seves obres enciclopèdiques algunes publicacions que tracten sobre temes intemporals d’interès universal. Dels nombrosos treballs d’aquesta mena m’agradaria esmentar-ne dos: un article titulat «Du sentiment de la nature dans les sociétés modernes», que aparegué a *Revue des deux Mondes* l’any 1866, i l’obra en sis volums *L’Homme et la Terre*, publicada pòstumament. L’article de 1866 és d’interès per la modernitat del seu tema central, la percepció del medi” (“Élisée Reclus (1830-1905): un geògraf francès i un anarquista”, *Documents d’Anàlisi Geogràfica*, 7, 1985, pàg. 141-148).

¹² És un dels fundadors principals, juntament amb el seu mestre Alexander von Humboldt, de la geografia moderna, la qual no només centra l’atenció en els aspectes descriptius d’aquesta ciència, sinó en la relació entre el medi físic i la societat.

¹³ SNSM, pàg. 15.

“Cada any, des que l’estació permet que els viatgers visitin les altes muntanyes i s’aventurin en els pics, milers i milers d’habitants de les planes es dirigeixen cap als indrets dels Pirineus i dels Alps més cèlebres per les seves belleses (...)”.¹⁴

Gent moguda per un sentiment intens, per un ardor que pot qualificar-se d’amorós (“sentiments d’amor”, “amor profund”¹⁵). Una pregunta li serveix de fil conductor del discurs: “D’on prové la joia profunda que s’experimenta en l’ascensió a les altes muntanyes?”¹⁶. Les muntanyes són l’expressió paisatgística més evident de la naturalesa salvatge al continent europeu, però la pregunta també pot fer-se extensiva a la totalitat dels espais naturals. Uns anys més tard, el 1880, en un llibre memorable, *Histoire d’une montagne*¹⁷, reprèn la seva reflexió des d’un angle insòlit: a través d’una experiència de comunió total amb la muntanya després d’un període difícil de la seva vida.

El punt de partida de Reclus no produiria cap tipus de sorpresa al lector d’avui si no fos per la gran distància temporal que el separa del moment en què el text va ser escrit: ben bé un segle i mig. Però, només amb un petit reajustament històric, el desconcert s’esvaeix fàcilment.

En efecte, és erroni considerar la freqüentació turística de la natura com un fenomen recent, perquè als països europeus més desenvolupats econòmicament al segle XIX –afavorits també per una orografia suau– les carreteres per a les diligències i les línies del ferrocarril es van estendre com

---

¹⁴ *Ibid.*, pàg. 16.

¹⁵ *Ibid.*, pàg. 15 i 19.

¹⁶ SNSM, pàg. 20.

¹⁷ ÉLISEE RECLUS, *Histoire d’une montagne*, Éditions des Régionalismes, Cressé: 2011. A partir d’ara: HM. Al segle XIX, per la seva singular barreja de ciència i poesia, aquest escrit i la *Histoire d’un ruisseau* (1769) van ser etiquetades com a obres menors de l’autor des de la perspectiva positivista del segle XIX, que establia una separació molt estricta entre ciència i literatura. Paradoxalment, allò que abans resultava poc científic, avui és valorat com un mèrit precisament perquè interrelaciona els aspectes físics del territori amb l’evolució de les societats humanes, i ho fa a partir d’una geografia viscuda directament i amb un marcat esperit humanista. La dimensió literària és, doncs, una forma molt adequada –molt humana– de traduir pedagògicament aquesta rica experiència científica. (cf. YANN CALBERAC, “Les petits ruisseaux font les grandes montagnes. Une géographie en devenir: la preuve par le texte” http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/35/92/16/PDF/reclus_calberac.pdf).

una teranyina per tot el territori i fins i tot van arribar fins a l'interior d'algunes valls de les serralades muntanyoses. Les facilitats d'accés i una nova sensibilitat van ser la clau de la valoració estètica de la naturalesa salvatge. Els viatges d'exploració cap a altres continents també es van fer més accessibles gràcies als vaixells de vapor.

La situació d'un observador actual presenta alguna similitud amb la de Reclus pel que fa a la quantitat de gent que afluïx a la naturalesa. És cert que la xifra de visitants actuals és molt superior a la de la segona meitat del segle XIX, però cal tenir en compte que una apreciació quantitativa d'aquest tipus és el resultat –ara i abans– d'una percepció vaga més que no pas d'un càlcul rigorós.

La nostra situació psicològica com a observadors del present, en canvi, és molt diferent de la del gran geògraf. El formiguer humà que s'estén per tots els espais naturals no ens produeix gaire o gens d'estranyesa perquè és una realitat social que tenim perfectament assimilada. Els comportaments gregaris no desperten gaires interrogants en el subjecte que els realitza perquè són producte d'una imitació i, per tant, troben la seva justificació en el comportament aliè.

L'interès de la interpretació que ens proposa Reclus rau en el fet que es trobava més a prop de la pregunta que nosaltres i, en conseqüència, potser també estava més proper a la resposta. D'una banda, la novetat del fenomen que observava com a espectador, i del qual també en formava part com a actor, li va servir com a detonant de la interrogació. D'altra banda, malgrat que els canvis tècnics i socials ja fossin notables a la segona meitat del segle XIX, deixaven un territori força ampli per a la sedimentació del pensament, no envaïen tan a fons la intimitat com s'esdevé amb les sofisticades tecnologies actuals. Així, doncs, val la pena escoltar les paraules de Reclus.

Abans d'entrar en matèria, adverteixo el lector que en aquest article no hi trobarà una anàlisi rigorosa de les idees de Reclus a la llum de la totalitat de la seva obra, sinó una temptativa molt més modesta: posar en net les anotacions provisionals d'una reflexió molt lliure i personal de les dues obres mencionades (SNSM i HM). La finalitat, en canvi, és força més ambiciosa: intentar despertar l'interès per la lectura d'un autor que ha estat una mica relegat en l'oblit fora dels cercles anarquistes o dels estudis especialitzats d'histografia geogràfica.

Causes històriques i culturals del sentiment “modern” de la naturalesa

Reclus inscriu la passió per la muntanya en el marc més ampli d'un nou sentiment envers la naturalesa que neix a la segona meitat del segle XVIII i es desenvolupa vertiginosament al segle XIX.

Hi ha una ample arc de manifestacions d'aquest sentiment, que abraçaria des de les més senzilles passejades pels entorns arbrats propers a les ciutats fins a l'exploració dels indrets més remots del planeta. Segons el parer del geògraf, les primeres són l'única manera de gaudir dels paratges naturals que tenen els més desfavorits, mancats de temps i de recursos materials i intel·lectuals¹⁸. El viatges exòtics, en canvi, estarien reservats per als més rics i per als esperits cultivats com els artistes i els savis o científics.

En les franges mitjanes de l'arc hi ha els rics ociosos que viuen al camp en grans mansions i visiten la ciutat ocasionalment, els homes de negocis que també s'instal·len al camp i van cada dia a la ciutat per motius de feina i els

---

¹⁸ Cf. SNSM, pàg. 75.

treballadors qualificats que es poden permetre unes setmanes de vacances al mar o a la muntanya¹⁹.

Pel que fa a l'ascensió de les muntanyes, comença com una veritable exploració per part dels pioners, però acaba esdevenint, amb el temps, una activitat assequible per a un públic més ampli.

Reclus no fa una exposició sistemàtica de les causes del sentiment de la naturalesa, sinó que les va desgranant de manera intuïtiva, seguint el fil capriciós de l'escriptura. Però sempre manté una impecable coherència en tot el que explica, es recolza en una sòlida base d'observació històrica i geogràfica i traça amb destresa algunes esplèndides pinzellades reflexives.

He intentat establir un ordre lògic en el desplegament teòric que proposa Reclus, classificant les causes o raons del sentiment “modern” de la naturalesa segons la seva importància.

1) *L'atansament a la natura com un “retorn”*

És la raó que explica en darrer lloc, al tercer capítol del seu escrit de 1866. L'interpreta com un fenomen “invers” a un altre de transcendental al segle XIX, que avui designem com a “revolució industrial”, amb la màquina de vapor com a pal de paller d'unes transformacions colossals en la producció de béns, en les estructures econòmiques i socials, en les comunicacions i els transports i, per descomptat, en les formes de vida. De la mateixa manera que la indústria moderna va generar una important migració del camp a les ciutats, en contrapartida també va desvetllar la necessitat d'un *retorn* a la natura. Comencem per l'abandó del camp:

---

¹⁹ Cf. *Ibid.*, pàg. 75-76.

“És sabut amb quina rapidesa s’acompleix a França aquest fenomen d’emigració dels camperols cap a París, Lió, Tolosa i els grans ports de mar.”²⁰

A més d’una qüestió de feina, això no s’entendria sense un element associat a la indústria que tot just comença: “la revolució del tren i dels altres mitjans de comunicació.”²¹

“Gràcies al tren, les comarques empetiteixen sense parar i, fins i tot, hom pot establir matemàticament la proporció de la disminució del territori, perquè només cal comparar la velocitat de les locomotores a la de les diligències i carruatges que han reemplaçat.”²²

“Els desplaçaments s’esdevenen avui dia amb tanta facilitat que del matí a la nit les vies fèrries poden llançar cinc-centes mil persones al pavès de Londres o de París.”²³

Es tracta d’un procés d’abast mundial, però més accentuat a Europa central, a Amèrica del nord i a Oceania. Un procés imparable:

“Les queixes d’aquells que es lamenten de la despoblació del camp no poden aturar aquest moviment; no hi ha res a fer, tots els clams són inútils.”²⁴

Tot plegat implica un canvi profund en els costums. Els éssers humans esdevenen nòmades, àvids de “veure, conèixer i millorar la seva condició”²⁵:

---

²⁰ SNSM, pàg. 71.

²¹ *Ibid.*, pàg. 65.

²² *Ibid.*, pàg. 65-66.

²³ *Ibid.*, pàg. 64.

²⁴ *Ibid.*, pàg. 69-70.

²⁵ *Ibid.*, pàg. 69.

“Hi ha ben pocs emigrants que poden realitzar els seus somnis de fortuna en les grans ciutats, perquè molts més hi troben la pobresa, la malaltia i una mort prematura. Tanmateix, els que viuen han pogut ampliar el cercle de la seva vida, han vist contrades diferents, s’han format amb el contacte amb altres homes, han esdevingut més intel·ligents, més instruïts, i tots aquests progressos individuals constitueixen un avantatge inestimable per a la societat sencera.”²⁶

Amb tot, les grans ciutats no són un paradís, al contrari: “l’aire de les ciutats està carregat de principis de mort”²⁷; “No solament el nouvingut sofreix en la seva pròpia persona i s’exposa a la mort anticipada, sinó que condemna a la mateixa sort la seva descendència”²⁸; “Els trets dels ciutadans s’afinen, però el cos s’afebleix i les fonts de la vida s’exhaureixen”²⁹; “(...) a nivell intel·lectual (...), el pensament perd gradualment la seva força, es fatiga i finalment s’esfondra amb el temps”³⁰.

Llegim de nou, en aquest context semàntic, el sentit profund del fragment que encapçala aquest article:

“Allà on el sòl ha enlletgit, allà on tota la poesia ha desaparegut del paisatge, les imaginacions s’apaguen, els esperits s’empobreixen, la rutina i el servilisme s’apoderen de les ànimes i les disposen a la malaltesa i a la mort.”³¹

No és estrany, doncs, que per compensar les mancances de la vida urbana es despertí la profunda necessitat d’un retorn a la natura:

---

²⁶ *Ibid.*, pàg 70-71.

²⁷ *Ibid.*, pàg. 72.

²⁸ *Ibid.*, pàg. 73.

²⁹ *Ibid.*, pàg. 73.

³⁰ *Ibid.*, pàg. 73-74.

³¹ *Ibid.*, pàg. 82.

“Si el vapor aporta a les ciutats multituds que creixen de manera imparable, altrament un nombre cada vegada més considerable de ciutadans retorna al camp perquè busca, per un temps, respirar l’atmosfera lliure i refrescar el pensament amb la visió de les flors i la verdor.”³²

2) *El pare espiritual del sentiment de la natura: Rousseau*

“En els temps moderns, Rousseau, nascut als peus dels Alps, fou el primer revelador de les joies que s’experimenten enmig de la naturalesa salvatge, davant la visió dels grans llacs, els boscos lliures i la magnífica perspectiva dels horitzons muntanyosos.”³³

Rousseau, el gran pensador i escriptor suís, emergeix per damunt de la seva època i no només s’anticipa al futur o, millor dit, a una dimensió essencial del futur, sinó que n’és una de les causes principals. És a dir, la concepció d’un sol individu és capaç d’influir en una tendència d’una època que no és la seva. Aquesta perspectiva d’anàlisi és coherent amb la ideologia anarquista sui generis de Reclus, situada a les antípodes d’un altre corrent ideològic coetani, el comunisme de K. Marx i F. Engels, pel qual les formes de la consciència no són altra cosa que l’expressió de la realitat econòmica i social que les sosté.

La influència de Rousseau afecta molt més els “sentiments” envers la naturalesa que no pas els comportaments. Pel que fa específicament a l’exploració “activa” de les muntanyes, el paper de Rousseau no és tan determinant:

“(…) malgrat el seu amor tan profund i sincer per la solitud, malgrat la seva misantropia que li feia sentir aversió inclús a les mateixes

---

³² *Ibid.*, pàg. 74-75.

³³ *Ibid.*, pàg. 56.

traces de l'home, Rousseau no es va ni tan sols atansar a les altes valls, a les canals de neu o als camps de glaç; es va limitar a recórrer i admirar els paisatges des de la base de les muntanyes, on els aixoplucs i els conreus palesen el treball i el sojorn del treballador.”³⁴

Tanmateix, en els textos que comento no hi ha cap reconeixement al veritable fundador de l'alpinisme: Horace-Bénédict de Saussure³⁵. Una sola vegada apareix mencionat al llibre *Histoire d'une montagne*, però en tracta un aspecte més aviat secundari. És significatiu que, en les dues obres de Reclus on la muntanya hi té tan protagonisme, no analitzi l'aportació transcendental de Saussure al sentiment modern de la naturalesa. Tampoc no hi ha ni una al·lusió, en cap de les dues obres, a Louis Ramond de Carbonnières³⁶, un altre gegant intel·lectual, comparable a Saussure per la seva qualitat científica i literària i, també, per la força amb què va ser capaç d'il·luminar, amb esclat fulgurant i alhora persistent, el camí d'exploració de l'alta muntanya pirinenca, que també porta un nom propi: pirineisme.

En conclusió, Reclus ressalta la figura de Rousseau com una peça clau d'un fenomen general de l'època en què viu: un *pathos* que si bé per ell mateix no explica directament la passió muntanyenca entesa com una unitat

---

³⁴ *Ibid.*, pàg. 56-57

³⁵ Aquest autor narra les seves intenses experiències muntanyenques, científiques i alpinístiques, a l'obra *Voyages dans les Alpes*, escrita en quatre volums entre 1779-1796 (cf. H.-B. DE SAUSSURE, *Premières ascensions au Mont Blanc*, F. Maspero, París: 1981). Una explicació detallada del paper de Saussure en la fundació del moviment alpinístic es troba en EDUARDO MARTÍNEZ PISÓN, SABASTIÁN ÁLVARO, *Op. cit.*, pàg. 42-46 i GEORGES SONNIER, *Op. cit.*, pàg. 67-82.

³⁶ Louis Ramond de Carbonnières publica al *Journal de Paris*, l'any 1780, un article titulat “Lettres sur le Valais”, que va cridar l'atenció a França per la seva gran qualitat literària. El text és un llarg fragment de les *Observations sur la Suisse*, en dos volums, que apareix el 1781 i que conté una traducció al francès d'una obra de William Coxe dedicada a Suïssa (*Sketches of the Natural, Political and Civil State of Switzerland*, 1779), amb textos intercalats de Ramond on explica detalls del seu viatge pel país alpí el 1777. Cal assenyalar que el primer volum dels *Voyages dans les Alpes* de H.-B. de Saussure apareix el 1780 i, com que es tracta d'una obra eminentment científica, no té el ressò de la de Ramond. L'impacte de l'ascensió al Mont Blanc, que projectarà Saussure a la fama mundial, ha d'esperar fins a 1787. Així, doncs, en els anys inaugurals del despertar del sentiment de la muntanya a Europa, Louis Ramond de Carbonnières n'és una de les peces més importants (cf. l'esplèndid estudi comparatiu del descobriment dels Alps i el Pirineu de HENRI BERARDI, *Le Sommet des Pyrénées*, vol. I, pàg. 22 i ss.).

indissociable de contemplació i acció, sí que en constitueix una condició de possibilitat.

Malauradament, no ofereix cap explicació de les vies i les formes de la transmissió d'idees de Rousseau cap als dos autors mencionats. La paternitat “intel·lectual” de la valoració estètica i emocional de la muntanya queda clarament atribuïda per part de Reclus, però en cap moment proposa una hipòtesi sobre la manera com el sentiment rousseaunià envers la muntanya pot influir o derivar en una praxis determinada.

3) *El pes de dues tradicions culturals: anglesos i alemanys*

Reclus destaca dues tradicions culturals europees en la configuració del sentiment modern de la naturalesa: l'anglesa i l'alemanya. L'anglesa és la que ha estat més decisiva en l'orientació “alpinística” d'aquest sentiment:

“És incontestablement als anglesos que recau l'honor d'haver impulsat tot aquest gran moviment d'exploració dels alts cims. (...) són ells qui, amb la fundació del primer *Alpine Club* han fet sorgir posteriorment un gran nombre de societats del mateix tipus en les diverses regions europees.”³⁷

Els francesos, en canvi, són massa sociables, massa amants de la rutina i dels plaers mundans. Prefereixen els paisatges humanitzats del camp a la naturalesa salvatge. La tradició cultural francesa exerceix una forta influència en aquesta direcció sobre totes les classes socials:

“Els pagesos i explotadors burgesos de la terra gairebé no podien representar la bellesa del camp des d'un altre punt de vista que no fos el de la utilitat, i la literatura, intèrpret natural del pensament del

---

³⁷ *Ibid.*, pàg. 25.

poble, no podia, al seu torn, sinó traduir, tot idealitzant-la, aquesta manera de mirar. Durant segles, els escriptors francesos s'han abstingut completament de celebrar cap altra cosa que no sigui l'home i la societat o, quan han parlat de la natura, només ha estat per cantar «els frescos fullatges, els recintes florits, les collites groguenques».³⁸

També fa una breu referència als conqueridors espanyols i portuguesos, que havien estat incapaços d'admirar la bellesa dels paisatges del Nou Món, encegat per la febre de l'or. També esmenta com la decadència d'Espanya a partir de Carles V (sic) la va submergir gairebé en la barbàrie, un exemple de la qual és la tala indiscriminada dels arbres que es va fer a la península ibèrica.

La raó de l'especial inclinació dels anglosaxons a l'exploració de les muntanyes “cal buscar-la, sense dubte, en la sang de la seva raça”³⁹; sí, la raça, un recurs explicatiu avui obsolet, però d'ús molt habitual en les interpretacions del dinou:

“Els viatgers anglesos, mariners o escaladors, descendeixen dels Víkings (...). Els Danesos i els Normands, fills dels Víkings, es van establir a Anglaterra i, barrejats amb els aborígens i amb els antics conqueridors dels territoris, han afegit a la tenacitat bretona la seva audàcia i el seu amor per l'aventura.”⁴⁰

La raça és la base i “El medi natal fa la resta”⁴¹:

“El pendent dels camps dolçament inclinat cap al mar, les profundes escotadures de les costes, els llargs estuaris dels rius, la facilitat de les comunicacions marítimes, la feliç situació dels ports

---

³⁸ *Ibid.*, pàg. 55.

³⁹ *Ibid.*, pàg. 26.

⁴⁰ *Ibid.*, pàg. 26-27.

⁴¹ *Ibid.*, pàg. 27.

davant d'Alemanya i França, tots aquests avantatges naturals han impulsat els anglesos cap al comerç i els viatges.”⁴²

Diversos factors de tipus social interactuen amb els anteriors: 1) el fet que Anglaterra sigui el principal mercat del món i que, per tant, que la civilització hi hagi progressat fins al punt de desvetllar en els ciutadans el desig de conèixer països amb un aspecte diferent al seu, i 2) la manca de patrimoni de molts obrers i camperols, així com la de gent acomodada sense propietat per culpa de les lleis de l'herència, que han esperonat una multitud d'homes enèrgics a marxar fora de la pàtria a buscar oportunitats i a prendre “la Terra com el seu domini”⁴³.

Hi ha un altre factor decisiu en la formació de l'esperit aventurer anglès:

“(…) des de sempre l'anglosaxó ha professat un veritable culte a la força física. Gran consumidor de carn gairebé crua, es complau en tots els exercicis violents en què els músculs es tensen.”⁴⁴

Aquest tarannà pot derivar cap a la crueltat, cap a la barbàrie, però sortosament:

“(…) si els adoradors exclusius de la força física obliden que l'home és més que un munt de músculs moguts per una voluntat impassible, també és veritat que el progrés moral del poble anglès s'ha accelerat singularment per la cura que tenen els joves i els homes fets i drets per desenvolupar-se en vigor, destresa i coratge.”⁴⁵.

---

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*, pàg. 28.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ *Ibid.*, pàg. 30-31.

“(…) els joves atletes d’Anglaterra no es queden gens enrere respecte els de Grècia pel que fa al coratge, la resistència, la força de voluntat, la passió que esmercen en la seva educació corporal”⁴⁶.

“Gràcies a aquesta educació, aquests homes aprenen a comptar amb si mateixos en qualsevol situació, desafien la malaltia, el cansament i el perill; no temen ni el vent, ni el fred, ni les calors; encara que restin sols al desert o a l’oceà, no disminueixen gens ni mica la seva inflexible voluntat com si fos una brúixola (…)”⁴⁷

Ja tenim, doncs, el perfil complet de l’alpinista atrevit i de l’aventurer pur:

“Són sens dubte aquesta mena d’homes els que calen per escalar els cims antany inaccessibles dels Alps, els Andes o l’Himàlaia, i conquerir per a la geografia les solituds encara desconegudes.”⁴⁸

Els alemanys no són tan audaçs com els anglesos, però “potser saben apreciar les coses de la Terra d’una manera més general i alhora més íntima”⁴⁹. És un autèntic “amor per la Terra”⁵⁰. El que mou una multitud d’alemanys, seguidors dels grans geògrafs Alexander von Humboldt i Karl Ritter, a viatjar i a descobrir el planeta és l’estudi i la descripció de les seves meravelles. El seu tarannà és menys intrèpid que el de l’anglès pel que fa a l’ascensió de les muntanyes, però té un caràcter més elevat:

“(…) no ascendeixen únicament els cims pel plaer físic de l’escalada, sinó que també ho fan per aprendre per si mateixos o per

---

⁴⁶ *Ibid.*, pàg. 32.

⁴⁷ *Ibid.*, pàg. 32.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*, pàg. 41.

⁵⁰ *Ibid.*, pàg. 42.

ensenyar-ho més endavant i, com que han esdevingut prudents per la reflexió, no s'aventuren sense esma en els escarpaments perillosos.”⁵¹

Reclus interpreta la superioritat del tarannà alemany des d'una perspectiva intel·lectualista, perquè ha contribuït més que els anglesos al progrés de la ciència, però els retreu “allò que l'amor dels alemanys per la natura té de vague, fals i místic”⁵². Aquest detall és molt revelador de la concepció teòrica de Reclus, de clara adscripció materialista, però potser no pot evitar que allò que s'afanya a negar en veu alta emergeixi de manera més subtil en els seus escrits, com intentaré mostrar més avall.

Finalment, a les dues cultures, l'anglesa i l'alemanya, punta de llança de la civilització moderna, Reclus els reconeix que, amb el seu conreu de l'exercici físic, contribueixin a la “regeneració material, política i social del poble”⁵³:

“(…) han començat a comprendre bé la importància capital que tenen els exercicis del cos per al millorament de l'espècie humana i arreu funden societats gimnàstiques.”⁵⁴

“(les societats gimnàstiques) estableixen relacions quotidianes, en règim d'igualtat, entre persones que pertanyen a totes les classes; savis, metges, enginyers, comerciants, obrers. Fan que penetrin, a poc a poc, en la societat, els costums republicans, ja que donen a cada home, juntament amb la força física, una instrucció més extensa, una comprensió més àmplia del seus drets i dels seus deures, una major habitud per al sufragi i el diàleg.”⁵⁵

---

⁵¹ *Ibid.*, pàg. 43.

⁵² *Ibid.*, pàg. 45.

⁵³ *Ibid.*, pàg. 44.

⁵⁴ *Ibid.*, pàg. 43.

⁵⁵ *Ibid.*, pàg. 44.

En conclusió, les causes històriques i culturals del sentiment “modern” de la naturalesa explicades per Reclus són aquestes: 1) la necessitat d’un “retorn” a la natura com a conseqüència de l’allunyament d’ella provocat per la industrialització, un fenomen exclusiu dels països avançats però que s’anirà estenent per la resta del món quan hi arribi el progrés; 2) una nova sensibilitat que ha estat capaç de reconèixer, en allò que era valorat fins aleshores com a lleig, l’expressió més plena de la bellesa, gràcies a l’aportació destacada del genial filòsof, pedagog i escriptor suís J.-J. Rousseau, i 3) l’esperit aventurer de la tradició cultural anglesa, que busca sempre nous horitzons, reptes difícils, mesurar la seva fortalesa en les situacions més adverses i que ha trobat en la muntanya un marc ideal per desplegar-se, així com l’afany de coneixement i de transmissió de coneixement que defineix la tradició cultural alemanya, i també, com a element comú a les dues tradicions, el conreu de l’exercici físic com a mitjà d’educació moral i sociopolítica de l’individu.

Posteriorment es produeix un contagi imparable del sentiment de la naturalesa cap a tots els racons del món. Els francesos són dels primers a respondre a la crida llançada pels anglesos i alemanys, però el fenomen té un caràcter universal i arribarà a totes les societats a mesura que es vagin industrialitzant⁵⁶.

L’educació haurà de tenir un paper essencial en la difusió del sentiment de la naturalesa, però la seva tasca encara s’ha d’acomplir, és un projecte de futur.

---

⁵⁶ A Reclus li passa totalment desapercebut que els primers que valoren i exploren les regions muntanyoses alpines durant el segle XVIII són els suïssos (Scheuchzer, Haller, Rousseau, Saussure...) i no els anglesos, que no assoleixen protagonisme fins al segle XIX (cf. GEORGES SONNIER, *Op. cit.*, pàg. 64.).

Les causes essencials del sentiment de la naturalesa

Les causes exposades fins ara són importants, però l'anàlisi de Reclus va encara més enllà perquè proposa una altra línia d'explicació que fondeja en algunes dimensions essencials de l'ésser humà com a motius que l'impulsen cap al contacte amb la natura.

En les èpoques anteriors als temps "moderns" (el segle XIX, s'entén), la naturalesa era valorada de dues maneres: 1) des d'una perspectiva utilitària, que es focalitzava en els entorns conreats o pastorals, idealitzats posteriorment per la literatura, i 2) amb un sentiment d'adoració i alhora de temor que privilegiava, sacralitzant-los, alguns indrets naturals com les muntanyes.

Una nova actitud va guanyant terreny:

"Esperem, tanmateix, esperem amb confiança; el dia arribarà! Els déus se'n van, enduent-se el seguici del reis, els seus tristos representants a la Terra. L'home aprèn lentament a parlar el llenguatge de la llibertat; també aprendrà a practicar els seus costums."⁵⁷

Les muntanyes mantenen el seu estatus de privilegi, però desproveïdes de la pàtina del sagrat:

"Els cims, antany temuts, s'han convertit precisament en l'objectiu de milers d'escaladors."⁵⁸

Un gran riu històric ha conduït la humanitat a adoptar aquesta nova mirada envers la muntanya. Un riu on desguassen els tres afluents explicats. Tot plegat, en profunda interrelació, ha desvetllat un important canvi de mentalitat i, en conseqüència, de percepció i d'acció. Però la mirada del

---

⁵⁷ HM, pàg. 185.

⁵⁸ *Ibid.*

geògraf va més enllà de l'anàlisi històrica, és més penetrant. El científic també és un pensador original i un savi.

Centrant-nos més específicament en la muntanya (perquè així procedeix Reclus sense justificar-ho), cal dir que l'amor profund que aquest àmbit desperta, sobretot en els esperits "cultivats"⁵⁹, no s'explica només per la raó històrica. El nostre autor també explora causes més essencials, és a dir, raons profundament inscrites en la naturalesa humana. Els detonants han estat històrics, les causes profundes, més permanents.

No és fàcil precisar el pensament de Reclus sobre aquest punt per la seva manca de sistematització en l'exposició. L'estructura conceptual dels assaigs comentats no és gens evident. La clau l'aporta un fragment molt revelador de la *Histoire d'une montagne*:

“En aquest treball, tan capital, de l'educació dels infants i, a través d'ells, de la humanitat futura, la muntanya hi té un paper fonamental a complir. La vertadera escola ha de ser la naturalesa lliure, amb la *contemplació* dels seus meravellosos paisatges i l'*estudi* en viu de les seves lleis, però també amb la *superació* dels seus obstacles.”⁶⁰

Contemplació, estudi i superació en el marc natural: heus aquí els tres eixos conceptuals del pensament de Reclus, exposats de manera molt dispersa en els seus escrits. Pel que fa a la superació, cal precisar que es tracta de l'exercici de la llibertat humana, una tasca altament satisfactòria. Recapitem: la contemplació, l'estudi i la joia de la llibertat en la naturalesa. Això és el que troba l'ésser humà cultivat, sensible, en la muntanya.

També analitza, criticant-les, dues raons inessencials d'atracció per la muntanya: la vanitat, un desig absurd de fama, i la moda, és a dir, un

---

⁵⁹ SNSM, pàg. 15.

⁶⁰ HM, pàg. 192; els subratllats són meus.

comportament gregari i superficial⁶¹. Per analitzar els comportaments actuals potser hauríem de profunditzar més en aquestes raons que Reclus només toca de passada.

Heus aquí una anàlisi dels tres eixos assenyalats en l'ordre invers al que proposa l'autor:

1) *La llibertat*

Reclus, per la seva filiació anarquista (la seva té caràcter fundacional), però probablement també condicionat per la filosofia cartesiana –un cos teòric amb un pes enorme en la cultura francesa i europea– és un defensor apassionat de la llibertat. Per a ell, aquesta és una dimensió fonamental de la naturalesa humana. El desplegament adequat de la llibertat és condició de la salut física i, alhora, de la felicitat. La muntanya és un àmbit privilegiat per a dur a terme aquest exercici.

El substrat de la llibertat és de caràcter instintiu, lligat a la nostra naturalesa orgànica:

“La visió dels alts cims exerceix sobre un gran nombre d'homes una mena de fascinació; per un instint físic, sense barreja de reflexió, se senten conduïts cap a les muntanyes per escalar els seus escarpaments.”⁶²

Però aquesta motivació interna, primitiva, que és una font de plaer físic, acaba traduint-se en un estat de joia de l'ànima:

“(…) una gran voluptat física de respirar un aire fresc i intens que no està gens viciat per les impures emanacions de la planes. Hom se

---

⁶¹ Cf. SNSM, pàg. 16, 22 i 23 i HM, pàg 186.

⁶² SNSM, pàg. 17.

sent com a renovat tot assaborint aquesta atmosfera de vida; a mesura que hom s'eleva, l'aire esdevé més lleuger; hom aspira amb intervals més llargs per omplir-se els pulmons, el pit s'infla, els músculs s'estiren, la joia entra a l'ànima.”⁶³

El plaer físic i la joia emocional que en segueix tenen la capacitat de moure l'ésser humà cap a la natura, un medi difícil que l'obliga a reprendre “l'ús dels seus membres i la llibertat”⁶⁴:

“El seu ull li serveix per evitar les pedres del sender, per mesurar la fondària dels precipicis, per descobrir les preses i anfractuositats del terreny que li facilitaran l'escalada de les parets. La força i l'elasticitat dels músculs permeten franquejar abismes, aturar-se en rampes inclinades, elevar-se esglaonadament per les canals.”⁶⁵

El perill d'aquesta activitat és inqüestionable:

“En mil ocasions, durant l'ascensió d'una muntanya escarpada, hom comprèn que hi hauria un gran perill si perdés l'equilibri, o si la mirada es velés de sobte pel vertigen, o si els membres refusessin les seves ordres.”⁶⁶

Però, fem atenció al següent fragment:

“Precisament aquesta *consciència del perill*, afegida a la satisfacció de saber-se àgil i preparat, és el que dobla en l'esperit del muntanyenc el sentiment de seguretat.”⁶⁷

Reclus aporta, a l'*Histoire d'une montagne*⁶⁸, alguns exemples del control que pot exercir un alpinista preparat en situacions de perill: 1) avançar per un

---

⁶³ *Ibid.*, pàg. 20.

⁶⁴ *Ibid.*, pàg. 21.

⁶⁵ *Ibid.*, pàg. 21.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ *Ibid.*, el subratllat és meu.

pendent de neu glaçada on no es pot fer un pas en fals si no vol caure al precipici; 2) travessar l'esquerda d'una glacera per un pont de neu que es pot trencar; 3) escalar parets amb rugositats on no hi cap el peu i on a vegades hi ha una capa de gel sota l'aigua que corre pel damunt. Posa de relleu el valor i l'aplom d'esperit que permeten enfrontar-se a aquestes situacions.

Un altre exemple resulta del tot inversemblant: algú rellisca per un fort pendent de pissarra polida, tallat bruscament per un precipici de cent metres; agafa una gran velocitat i aleshores estén els braços i les cames per oferir més superfície de fricció i aprofitar al màxim les rugositats de la roca, utilitzant el seu cos com un fre, i es detura al límit mateix de l'abisme; allí, precisament, hi corre un rierol abans de convertir-se en cascada i el muntanyenc sacia la seva set tranquil·lament abans d'aixecar-se per buscar un lloc segur⁶⁹.

L'exercici de la llibertat en la muntanya, amb la preparació física que requereix aquesta tasca, implica enfrontar-se al perill i, per tant, "prendre consciència del perill", i això es tradueix finalment en un sentiment de seguretat.

L'autor també fa una consideració sorprenent, per exagerada, sobre el perill: "L'escalador estima més la muntanya en la mesura que s'ha arriscat a morir en ella"⁷⁰. Sigui com sigui, l'exercici de la llibertat té un resultat de gran importància: "hom esdevé mestre de si mateix i responsable de la seva vida"⁷¹. Aquí es fa un salt a una dimensió moral perquè la muntanya constitueix una analogia de la totalitat de la vida humana i, per tant, serveix de model per a l'individu, de referent vital:

"(...) però el sentiment del perill superat no és l'única alegria de l'ascensió, en especial per a l'home que, en el decurs de la seva vida, ha

---

⁶⁸ HM, pàg. 187.

⁶⁹ Un exemple semblant, però en un pendís de neu: *cf.* SNSM, pàg. 33-34.

⁷⁰ HM, pàg. 188.

⁷¹ SNSM, pàg. 20.

hagut d'emprendre fortes lluites per complir el seu *deure*. Encara que no ho vulgui, no pot evitar de veure en el camí recorregut, amb els passos difícils, les neus, les esquerdes, els obstacles de tot tipus, *una imatge del feixuc camí de la virtut*; i aquesta comparació de les coses materials i el món moral s'imposa al seu esperit.”⁷²

Perquè la humanitat no esdevingui feble i acomodàcia, en vistes segurament als reptes històrics (revolucionaris) que n'espera, Reclus exposa aquest imperatiu:

“Ens correspon vetllar perquè una bona educació formi els joves amb una voluntat enèrgica i els faci sempre capaços per a l'esforç heroic, l'únic mitjà de mantenir la humanitat en el seu vigor moral i material!”⁷³

En síntesi: l'exercici de la llibertat proporciona, d'entrada, un plaer físic que comporta també una alegria espiritual i, com que requereix una superació constant de dificultats i perills, aquesta activitat esdevé una mena d'escola moral de l'individu per tal de capacitar-lo per enfrontar-se a les exigències de la vida i als reptes presents i futurs de millora de la humanitat⁷⁴.

---

⁷² HM, pàg. 188, els subratllats són meus.

⁷³ *Ibid.*, pàg. 191-192.

⁷⁴ En altres obres, Reclus presenta aquest exercici de llibertat a la naturalesa com un retorn als valors (intemporals?) de la humanitat primitiva: “Amb aquesta perspectiva general, anomenada a *L'Homme et la Terre* «la unió plena de l'home civilitzat i el salvatge», Reclus veu actualitzar-se en els països occidentals on alguns dels seus companys i ell mateix practiquen el vegetarianisme, el naturisme, les grans caminades o l'alpinisme. Per mitjà d'aquestes disciplines de vida, l'home refinat s'esforça per recuperar, tímidament encara, les «energies», d'ordre físic però també mentals, que estaven presents en el primer humà i que els modes de vida cada cop més mecànics han atrofiat, desequilibrant el desenvolupament harmoniós de la personalitat humana” (JOËL CORNUAULT, “L' Union plénière du civilisé avec le sauvage selon Reclus”, http://www.oeuvresouvertes.net/autres_espaces/cornuault1.html).

2) *L'estudi*

El següent text mostra clarament la importància que Reclus atribueix a l'estudi de la natura:

“Aquest sentiment (del deure) assoleix molta més força encara en aquells que tenen veritablement la missió científica d'escalar un cim perillós, ja sigui per estudiar les seves roques o els seus fòssils, ja sigui per connectar-hi la seva xarxa de triangles i traçar el mapa del país. Aquests tenen el dret de sentir-se orgullosos d'haver conquerit un cim. I si pateixen alguna desgràcia, tenen dret al títol de màrtirs.”⁷⁵

Entre els alpinistes anglesos, valora especialment Tyndall perquè és un escalador intrèpid i alhora un científic apassionat⁷⁶. La seva preferència pels exploradors i naturalistes alemanys també va en aquesta direcció⁷⁷. En què es fonamenta aquesta valoració? Sobretot en el plaer que proporciona el coneixement de la muntanya, l'exercici de la intel·ligència, íntimament lligat al plaer físic:

“Quant al plaer intel·lectual que proporciona una ascensió, que en un altre sentit està tan íntimament lligat amb les joies materials de l'escalada, és més gran en la mesura que l'esperit és més obert i ha estudiat millor els diversos fenòmens de la natura.”⁷⁸

La muntanya és un àmbit de la naturalesa especialment privilegiat per desplegar-hi el coneixement. Seguint l'estela de Rousseau⁷⁹, Reclus aporta una justificació d'aquest privilegi:

---

⁷⁵ *Ibid.*, pàg. 188.

⁷⁶ *Cf.* SNSM, pàg. 33-40.

⁷⁷ *Cf. ibid.*, pàg. 41-45.

⁷⁸ *Ibid.*, pàg. 21-22.

⁷⁹ “(...) la naturalesa semblava que obtenia plaer en posar-se en contradicció amb ella mateixa, puix que hom la trobava diferent en un mateix lloc segons diversos aspectes. A llevant les flors de primavera, a

“(…) les muntanyes no comprenen, en un espai reduït, un resum de totes les esplendors de la terra? Els climes i les zones de vegetació s’estatgen en elles al seu voltant: es pot abraçar, amb un cop d’ull, els conreus, els boscos, els prats, les roques, els gels, les neus (...)”⁸⁰

“(…) quan algú es troba al capdamunt d’un alt cim, pot contemplar en el seu conjunt l’edifici de la muntanya amb els seus barrancs i els seus contraforts, les seves neus, els seus boscos i els seus prats. Els barrancs i les valls que el gel, l’aigua i la intempèrie han esculpit en el relleu immens es revelen nítidament. Hom veu l’obra acomplerta durant milers de segles per tots aquests agents geològics. Remuntant-se fins a l’origen de les muntanyes mateixes, hom emprèn un judici més sòlid sobre les diverses hipòtesis dels savis relatives a la ruptura de l’escorça terrestre, el plegament de les capes, l’erupció del granit i el pòfir.”⁸¹

El missatge de Reclus és nítid: el coneixement constitueix també un enriquiment de l’activitat muntanyenca pel plaer intel·lectual que proporciona. La *Histoire d’une montagne* és una demostració impactant de l’immens plaer que Reclus sentia de l’observació i anàlisi científiques de tots els aspectes relacionats amb la muntanya: mineralogia, cristal·lografia, geologia, geografia, meteorologia, glaciologia, hidrologia, botànica, zoologia, ecologia, antropologia, fisiologia, història... Un mosaic intel·lectual presentat amb un embolcall literari de primeríssima categoria.

A més d’aportar plaer, el coneixement de la muntanya contribueix al progrés de la humanitat i, per tant, és una peça clau per poder aconseguir,

---

migdia els fruits de la tardor, al nord els gels de l’hivern: reunia totes les estacions en un mateix instant, tots els climes en un mateix indret, terrenys contraris en un mateix sòl (...)” (text de *Julie ou la Nouvelle Héloïse*, de J.-J. Rousseau, citat per JEAN-PAUL GRAO, *Op. Cit.*, pàg 10). Aquesta perspectiva va esdevenir ben bé un tòpic entre els escriptors que tractaven sobre el tema de la muntanya al segle XIX.

⁸⁰ SNSM., pàg. 17.

⁸¹ *Ibid.*, pàg. 22.

algun dia, una societat més harmònica i justa. Té, doncs, implicacions morals i polítiques de futur:

“Cal que l'estudi directe de la natura i la contemplació dels seus fenòmens esdevingui per a tot home complet un dels elements primordials de l'educació.”⁸²

3) *La contemplació*

Recordem que s'ha invertit l'ordre proposat per Reclus en el text citat més amunt, que era aquest: contemplació, estudi, superació de les dificultats. Podria ser que aquest ordre no fos accidental i expressés una jerarquia. Vist així, la contemplació ocuparia el rang més elevat en el sentiment de la naturalesa.

Si hi ha una cosa clara que s'imposa al lector de l'obra de Reclus és que, a més del seu sòlid bagatge intel·lectual, es revela com una persona extremadament sensible a la bellesa natural: en són una prova les seves descripcions paisatgístiques, les seves intenses experiències en el medi natural i les seves efusions emocionals, plasmades en una prosa poètica esplèndida. La *Histoire d'une montagne* i la *Histoire d'un ruisseau*⁸³ no són, sense cap mena de dubte, llibres que s'esgotin en una sola lectura.

Val la pena comprendre la manera com Reclus entén la contemplació, perquè és d'una gran riquesa i profunditat. Hi ha tres elements en joc en el procés contemplatiu: 1) el subjecte que contempla, 2) l'objecte contemplat i 3) la relació que s'estableix entre els dos elements anteriors. Procedeixo a comentar-los, però adverteixo al lector que vulgui atansar-se a les obres analitzades, que no hi trobarà res que s'assembli a la categorització que ara

---

⁸² *Ibid.*, pàg. 84.

⁸³ Albin Michel Ed., París (<http://hydrologie.org/BIB/reclus/HistoireDunRuisseau.pdf>).

proposaré. Sens dubte, es tracta d'una interpretació molt personal que aspira a copsar el rerefons teòric d'unes obres concretes de l'autor mitjançant una lògica i una terminologia (i potser unes motivacions) completament diferents de les originals.

Començo pel subjecte de la contemplació. D'una banda, es tracta de l'home històric perquè la forma moderna de contemplar la natura és el resultat d'un procés temporal, d'una conquesta, però, d'altra banda, fa referència a l'home sense cap més afegit perquè allò conquerit és l'expressió de quelcom que ja existia potencialment, és a dir, constitueix l'actualització d'una determinada naturalesa "humana" que romanía en estat de latència, per dir-ho amb el llenguatge (només el llenguatge) de l'escola.

El geògraf anarquista podia haver assumit ideològicament el materialisme, però la seva forma de pensar i el seu lèxic no encaixen gens bé en aquest motlle metafísic. L'ús habitual d'expressions com "ànima", "esperit", "consciència"... no sembla només un recurs literari, ans suggereix un afany de conservar –o, almenys, de no eliminar– la singularitat (la substancialitat?) de la ment humana, com si aquesta no pogués ser reduïda a esquemes merament físics, biològics o econòmics, etc⁸⁴.

Passo ara al tercer element mencionat (la *relació* ésser humà - naturalesa), en comptes de l'objecte de contemplació, perquè és precisament el que estableix el *lligam* del subjecte amb la naturalesa i allò que fa que aquesta existeixi en tant que objecte de contemplació. La relació és un sentiment fort, un amor profund que vincula l'ésser humà amb l'objecte estimat. Així, doncs,

---

⁸⁴ Aquest substrat metafísic, per dir-ho així, podria correspondre a un estadi primerenc d'elaboració de les seves idees. Només tres anys més tard de la publicació del seu article sobre el sentiment de la naturalesa, expressa aquesta idea paradoxal: "Semblants a un rierol que fuig, nosaltres canviem a cada instant; la nostra vida es renova minut a minut, i si creiem romandre els mateixos, això només és una pura il·lusió del nostre esperit" (*op. cit.*, pàg. 194). L'ús del terme "esperit" sembla que torna a traïr Reclus: si la il·lusió és "del" nostre esperit, ¿això significa que hi ha un subjecte de la il·lusió que s'escapa de la il·lusió?

a través de l'anàlisi de la contemplació comprendrem també el teixit emocional que es desplega en ella.

Heus aquí un intent de síntesi de les dimensions recluseanes de la contemplació:

-La contemplació com un acte reflex

A vegades “la mirada” (metàfora de tots els sentits i fins i tot de la intel·ligència) enfoca l'objecte estimat “indirectament”, com si estigués reflectit en un mirall on també hi hagués la nostra pròpia imatge projectada. L'objecte, en aquest cas, seria un fons, i nosaltres, el centre de la imatge. Tradueixo: la visió indirecta significa el passat, el record; la nostra imatge representa les nostres vivències en la naturalesa, així com el paper d'aquestes en el conjunt de la vida. L'activitat realitzada (passada) està embolcallada en l'escenari natural i, per tant, queda “tocada”, “transformada” per un sentiment d'alegria, de joia, de felicitat, lligat amb la naturalesa. I, quan traspasa els límits del record recent, s'inscriu en la totalitat de la vida, esdevé plenitud vital. La contemplació permet valorar l'existència en clau positiva, de felicitat i de plenitud:

“Amb quina felicitat hom recorda el més ínfim incident de l'ascensió, les pedres que es desprenen del pendent i es capbussen en el torrent amb un soroll sord, l'arrel en què s'ha suspès per escalar un mur rocós, el filet d'aigua de neu on ha saciat la set, la primera esquerra en què ha tret el nas i no ha gosat travessar, el llarg pendent que ha remuntat penosament enfonsant-se fins a mitja cama en la neu i, en fi, la cresta terminal des d'on veu desplegar-se, fins a les boires, l'horitzó de l'immens panorama de les muntanyes, de les valls i de les planes.”⁸⁵

---

⁸⁵ SNSM, pàg. 19-20.

“En tornar a mirar des de lluny el cim conquerit al preu de tants esforços, hom descobreix o endevina amb la mirada, amb veritable encís, el camí seguit anteriorment des de la base de les valls fins a les blanques neus del cim. En aquest gran quadre que ofereixen els pendents de la muntanya, hom hi retroba tots els records d’una jornada de felicitat.”⁸⁶

Reclus cita un text preciós del seu admirat Tyndall que va en la direcció assenyalada:

“Les geleres i les muntanyes tenen per a mi un interès molt superior al de la ciència. He trobat en elles les fonts de la vida i de la joia, m’han fornit escenaris i records que mai no s’esborraran del meu pensament, m’han fet sentir en totes les meves fibres la consciència de la meva fortalesa, i ara, la raó, l’ànima i el cos treballen plegats amb mi amb una força joiosa que mai no és alterada ni per la feblesa ni per l’avorriment.”⁸⁷

-La contemplació com a consol:

Si l’exercici físic en la naturalesa reforça la salut i proporciona joia emocional, la contemplació del paisatge té efectes balsàmics per a les ànimes ferides.

“(…) quan se sent desgraciat (l’ésser humà), les seves penes s’endolceixen per l’espectacle dels camps lliures.”⁸⁸

L’autor va comprovar en la seva pròpia carn aquestes virtuts terapèutiques després d’un període crític de la seva vida⁸⁹:

---

⁸⁶ *Ibid.*, pàg. 20.

⁸⁷ *Ibid.*, pàg. 35.

⁸⁸ *Ibid.*, pàg. 86.

⁸⁹ Reclus enceta la *Histoire d’une montagne* amb un capítol que porta un títol significatiu: “L’asile”. Escriu l’obra el 1880, en un període de relative estabilitat personal que no es correspon amb el contingut de l’inici de l’obra, que expressa les dificultats que va passar després d’haver estat condemnat, per un

“Estava trist, abatut, fatigat de la vida. El destí havia estat dur amb mi, se m’havia emportat éssers molt estimats, havia arruïnat els meus projectes i aniquilat les meves esperances. (...) Lliure d’ara endavant, deixava que la meua vida es renovés lentament a les mans de la naturalesa.”⁹⁰

-La contemplació com a reconeixement de qualitats

Reclus en cap moment es pronuncia sobre l’essència de la bellesa. Però crec que tant el llenguatge que emprava (per exemple, una expressió d’alt voltatge: “bellesa primera”⁹¹), com les seves valoracions estètiques apunten cap a un reconeixement objectiu de qualitats en la naturalesa, però potser podria tractar-se només d’una forma d’expressió. Poques vegades –o mai– s’observen girs verbals que insinuïn que la bellesa és una projecció d’emocions i valors sobre la realitat, en absolut. A mi em sembla, doncs, que Reclus considera la bellesa com una propietat de la naturalesa que la consciència pot reconèixer precisament perquè és en aquesta que aquella es fa manifesta. Aquí ve a tomb la següent frase del pensador francès: “L’home és la naturalesa que pren consciència de si mateixa”⁹²: és la mateixa naturalesa, doncs, la que es reconeix a si mateixa en la consciència de l’ésser humà, que no és res més que una part d’aquella.

La bellesa natural contrasta amb la cara lletja, destructiva, de la civilització moderna. L’autor no participa del tot de l’optimisme revolucionari del dinou i observa críticament el progrés de la humanitat, en constata les mancances, per tal de corregir-les amb l’educació:

---

consell de guerra, a deportació perpètua per haver participat com a soldat de l’exèrcit de la Comuna de París. Va passar gairebé un any a la presó, però se li va donar permís de marxar a Suïssa gràcies a la intercessió de diverses personalitats científiques europees com Darwin, Wallace i Spencer (*cf.* GARY S. DUNBAR, *Op. cit.*, pàg. 143).

⁹⁰ HM, pàg. 1 i pàg. 4-5.

⁹¹ SNSM, pàg. 84.

⁹² Citat per MICHEL RODES: “Élisée Reclus et Franz Schrader, deux homes face à la nature”, en un estudi que acompanya l’edició citada (SNSM, pàg. 75-126).

“(…) cal contrapesar a tot preu, mercès a la visió de les grans escenes de la Terra, la vulgaritat de tantes coses lletges i mediocres on els esperits estrets hi veuen el testimoni de la civilització moderna.”⁹³

Allò que és autènticament modern, ens ve a dir Reclus, avançant-se al futur, és la valoració i el respecte de la naturalesa⁹⁴.

-La contemplació com a figuració d'una alteritat.

L'amor tendeix a interpretar la realitat estimada (en aquest cas, natural, no humana) com un “altre” ésser dotat de vida o, fins i tot, de personalitat, és a dir, que té la condició de “persona”. Es tracta de la lògica de tota relació amorosa, que sempre es produeix entre un jo i un tu, entre jos. L'autor és perfectament conscient del caràcter imaginari, figuratiu, d'aquesta atribució, però tot i així deixa via lliure a aquesta tendència antropomòrfica i mostra una gran complaença en explicar-la:

“Per la majestat de la seva forma i l'atreviment del seu perfil retallat en el cel, pel cinturó de núvols enrotllat als seus flancs, per les variacions incessants de l'ombra i la llum que es produeixen als barrancs i sobre els seus contraforts, les muntanyes esdevenen, per dir-ho així, éssers dotats de vida, i fan que hom maldi per escalar-les per tal de descobrir els secrets de la seva existència.”⁹⁵

“El cim que hom acaba d'escalar sembla que el miri, que el somrigui de lluny, que sigui per a ell que faci brillar les neus i que a la nit s'encengui per un darrer raig de llum.”⁹⁶

---

⁹³ SNSM, pàg. 117.

⁹⁴ “(Élisée Reclus i Franz Schrader) Són ben bé els precursors d'una ecologia a la francesa en la mesura que es tracta d'un compromís existencial i alhora ètic que assumeix clarament dues exigències fonamentals: la naturalesa i la llibertat” (MICHEL RODES, *Op. cit.*, pàg. 126).

⁹⁵ SNSM, pàg. 19.

⁹⁶ *Ibid.*

-La contemplació com a sentiment de pertinença conscient en la realitat

A vegades, del contacte sostingut i apassionat amb la naturalesa se'n deriva una experiència excepcional: un sentiment de pertinença o de fusió íntima amb la realitat. Reclus l'expressa molt plàsticament en un text memorable:

“Un dia que, assegut sobre un cim tranquil, amb un cel encalmat, vaig veure com es retorçava amb furor una tempesta en la base de la muntanya, no vaig poder resistir-me a la crida que semblava que m'arribava del món dels humans. Vaig descendir per engolir-me en la massa negra dels vapors turbulents, em vaig submergir, per dir-ho així, entremig dels llamps, sota la capa dels llampecs, dins dels remolins de pluja i calamarsa. Mentre davallava per un sender transformat en rierol, saltava de pedra en pedra. Exaltat pel furor dels elements, per l'esclat del tro, pel doll de les aigües, pel bram dels arbres sacsejats, corria amb una joia frenètica. Quan per fi vaig arribar a la calma, on vaig trobar foc, pa, vestimenta seca, totes les dolçors de la bona hospitalitat del muntanyenc, gairebé enyorava la poderosa voluptat que havia gaudit a l'exterior. Em semblava que allà dalt, enmig de la pluja i el vent, havia format part de la tempesta i havia barrejat la meua individualitat conscient amb els elements cecs.”⁹⁷

Reclus deixa molt clar que, en aquesta vivència, la consciència del propi ego no es dissol, sinó al contrari, se situa entre els elements inerts que l'envolten com si hi trobés el seu lloc exacte. Podríem dir que la consciència d'un mateix no és plena si no es dóna com a consciència d'un encaix entre les coses. És una perspectiva interessantíssima perquè contrasta amb altres experiències –o interpretacions– de fusió amb la naturalesa que parlen d'un oblit de l'ego: un oblit paradoxal, per cert, perquè posteriorment és l'ego qui recupera una experiència en la qual, en teoria, no hi era present.

---

⁹⁷ HM, pàg. 73.

Malauradament, Reclus no aprofundeix en aquesta dimensió de la contemplació i es limita a expressar-la.

Hi ha un altre detall a ressaltar del text: la contenció que apareix en les darreres línies (“Em semblava”), que pot suggerir una voluntat de mantenir l'experiència en un pla fenomenològic (un mer contingut de la consciència), com si es volgués evitar de caure en la temptació metafísica, és a dir, atribuir a la vivència un valor de veritat, de realitat. Tanmateix, Reclus es mostra habitualment com un realista. Tot indica que, per a ell, la captació sensorial, emocional i intel·lectual de la realitat no són només una representació, sinó que tenen fonament real. Heus aquí un breu text a tall d'exemple:

“Tot veient aquests fenòmens (...) hom comprèn millor la unitat que, sota la diversitat infinita d'aspectes, presideix totes les coses de la natura.”⁹⁸

-El límit de la contemplació

Si bé Reclus concedeix una alta dignitat a la naturalesa, mai no arriba a convertir-la en quelcom sagrat que pugui ser objecte d'adoració:

“Als nostres dies ja no s'adoren les muntanyes, però aquells que les han recorregut habitualment les estimen amb un amor profund.”⁹⁹

Recordem com afirmava com s'havia de corregir tot vestigi de vaguetat, falsedat i mística en l'amor dels alemanys. En aquest punt estableix en l'interior mateix de l'acte contemplatiu un límit infranquejable:

---

⁹⁸ *Ibid.*, pàg. 99.

⁹⁹ *Ibid.*, pàg. 73.

“L’adoració de la naturalesa encara existeix entre nosaltres, molt més viva del que es creu: ¡Quantes vegades un camperol, descobrint-se el cap, m’ha mostrat el sol amb el dit i m’ha expressat amb solemnitat: «Allí hi ha el nostre Déu!» «I també el meu», he estat temptat de dir-li. ¡Quantes vegades, davant la visió dels cims augusts que regnen per damunt de les valls i les planes, no he tingut ingènuament la temptació de considerar-les divines!”¹⁰⁰

En un altre moment, referint-se a l’espectacle de la neu que revela els estrats geològics de les muntanyes, manifesta una imatge que li suggereix, però queda clar que només és una imatge:

“(…) *es diria* que són fileres superposades per la mà d’algun arquitecte gegantí.”¹⁰¹

Postrar-se davant la naturalesa, concedir-li una dignitat sobrenatural, adorar-la com si fos una divinitat, pot ser una temptació puntual, una concessió al sentiment en un moment d’eufòria, però no seria correcte deixar que aquesta experiència derivés en un estat místic o religiós de cap mena.

Tanmateix, malgrat aquest propòsit explícit de contenció, crec que no seria desassenyat qualificar, almenys des d’una perspectiva panteista, de mística la passió que traspuen els esplèndids escrits naturalistes de Reclus.

Consideracions finals

Crec que les observacions i conclusions del gran geògraf francès són vigents no només pel seu estil captivador i pels seus nombrosos encerts, sinó també pels interrogants que desvetllen:

---

¹⁰⁰ *Ibid.*, pàg. 161.

¹⁰¹ *Ibid.*, pàg. 75, el subratllat és meu.

1) Té sentit pensar que la desnaturalització de la vida que comporta la civilització industrial provoca un moviment invers de retorn a la naturalesa. Però això remet a una altra qüestió més profunda: ¿parlar d'un retorn no vol dir que hi ha, que hi ha hagut, una vinculació molt forta, essencial, amb allò del qual hom s'allunya? Reclus troba la resposta a aquesta pregunta en les raons essencials que addueix com a justificació del sentiment de la naturalesa. Tanmateix, en els temps actuals, en què l'allunyament de la natura s'ha incrementat en una mesura inimaginable fa un segle i mig, no es detecta un augment proporcional d'un desig de retorn tan profund com el que assenyala Reclus, més aviat es fa palesa una mena de complaença luxuriosa en tot allò que ens allunya de la natura, en les insòlites i antinaturals possibilitats que ens ofereixen les potents creacions (*ex nihilo*) tecnològiques. La natura ja no és el fi, sinó a vegades, un instrument i altres, un mer escenari. ¿Es va equivocar en el seu diagnòstic sobre el profund lligam entre l'ésser humà i la naturalesa si ara no serveix per explicar l'estrany comportament antinatural dels humans en la mateixa naturalesa?

2) Sobre la llibertat: qui parla avui dia de llibertat en l'àmbit de la naturalesa o, fins i tot, en qualsevol altre àmbit? Potser perquè pressuposem que ja l'hem assolida, no tenim necessitat de parlar-ne. És un tema que deixem per a temps d'escassetat, però que mereix ser pensat precisament en períodes d'abundància (de llibertat, s'entén) si no volem anar pel camí de perdre-la per culpa d'alguna usurpació aliena: no és una mera aparença, la llibertat que ens ofereix el mercat?

El tractament de Reclus fa atenció a dues dimensions de la llibertat: la joia de sentir-se amo de si mateix tot superant les dificultats naturals i el caràcter exemplar i formatiu que aquest exercici té per al millorament moral de l'individu.

Hi ha un aspecte de la llibertat no tractat per Reclus: la vocació envers la naturalesa també és per si mateixa una tria existencial, un dels actes més originaris de llibertat d'alguns individus, una entrega total a una crida interior, un dels compromisos més radicals (n'hi ha d'altres) que es pot establir amb un mateix. És per aquesta exigència interna, autònoma, que avui tanta gent se sent atreta per les activitats a la natura? Hi ha forces externes a l'individu que impulsen les multituds cap a la naturalesa amb diferents finalitats inessencials? L'entrega de tants respon a un acte de llibertat plena i conscient o a vegades és només un sucedani d'ella?

3) Sobre l'estudi: crec que és molt encertada la inclusió, per part del nostre autor, del coneixement en la relació ésser humà-naturesa. El concurs de diverses disciplines, en un diàleg fecund entre elles, contribueix a una comprensió més profunda de l'enorme realitat que és el medi natural i, en conseqüència, condueix a un enriquiment de l'experiència, que es carrega de continguts, que es perd –amb un immens plaer– en mil interrogants i possibilitats, que manté sempre viva la curiositat infantil per la realitat, que ens aporta una satisfacció gens elemental... El vell excursionisme científic català també tenia aquesta mirada àmplia, però la tirania actual de la mentalitat esportiva sembla que l'està anihilant inexorablement. Sort d'alguns fars (científics, escriptors, artistes, viatgers, muntanyencs independents...) que es mantenen fermes en el seu afany de demostrar que la naturalesa és molt més que un conjunt de mesures per superar o d'imatges per exhibir.

4) Sobre la contemplació: les dimensions de la contemplació assenyalades per Reclus crec que serveixen per il·luminar l'experiència de molts amants de la naturalesa. És cert que els records del contacte amb la natura es graven per sempre en la memòria i enriqueixen el llarg recorregut d'una vida, que l'esperit sent (encara que potser no ho pensi) que la bellesa emana de la mateixa realitat –a la qual atribuïm virtuts curatives, sobretot pel

que fa a l'ànima—, que a vegades la realitat natural es manifesta com un “tu” amb qui es dialoga en la intimitat... Amb tot, penso que l'autor s'aplica ocasionalment una mena d'autocensura per tallar de soca-rel algunes tendències del seu pensament, com si apliqués principis teòrics que no acaben d'encaixar ni amb el lèxic que emprava ni amb algunes intuïcions que es detecten darrere o dessota de les seves reflexions. Crec que aquesta resistència, ni que sigui subtil, obre les portes —precisament perquè malda per mantenir-les tancades— a un nou territori de reflexió.

En definitiva, crec que submergir-se en l'obra de Reclus és un autèntic bany de plaer i de saviesa que resulta molt estimulant per a la reflexió sobre una problemàtica que, si ho pensem bé, no ens hauria de ser gens indiferent.